

FARUK PEKİN • **Kapadokya**

İletişim Yayınları 2001
ISBN-13: 978-975-05-1542-2
© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak
KAPAK Suat Aysu
KAPAK ve İÇ FOTOĞRAFLAR (Aksi belirtilmedikçe) Bünyad Dinç
ve FEST Travel Arşivi
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ferda Akıncı - Ulaş Erdoğan
DİZİN Birhan Koçak
BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FARUK PEKİN

Kapadokya

Kayalardaki Şiirsellik

GEZİ REHBERİ

FARUK PEKİN, 1947 yılında İzmir'in Menemen kazasında doğdu. İzmir Atatürk Lisesi'nden sonra, 1969'da Robert Kolej Yüksek Okulu'nu bitirdi. 1968-69'da Robert Kolej Yüksek Okulu'nu bugünkü Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştüren süreci başlatan Öğrenci Birliği'nin başkanıydı. 1967, 68, 69 yıllarında yapılan "RK Kültür Haftası" (tiyatro, klasik müzik, folklor, kültürel etkinlikler) organizasyonlarında yönetici olarak görev yaptı.

Uzun yıllar gazeteci ve sendikacı olarak çalıştı. Profesyonel rehber. Son otuz yılda Türkiye içinde ve dışında yerli ve yabancı binlerce gezgini kültür gezileriyle gezdirdi. Altı yıl başkanlığını yaptığı Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı Seminerlerinde "Dinler Tarihi", "Hinduizm", "Budizm", "Türkler ve Budizm", "Semboller" derslerini gerçekleştirdi. Medyada "kültür gezilerinin duayeni", "kültür turizminin öncüsü" olarak biliniyor.

1985 yılından bu yana Türkiye'de kültür turizminin öncülüğünü yapan, bir sanat ve kültür tasarımcısı gibi İstanbul'da yaklaşık 170, yurt dışında yaklaşık 140 özgün güzergâh yaratan FEST Travel'ı yönetiyor. Uluslararası Sosyal Turizm Örgütü ISTO'nun (International Social Tourism Organisation) Yönetim Kurulu üyesi. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) Kültür Turizmi Komitesi Başkanlığı, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Girişim Grubu ve Yönetim Kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı Onursal Başkanı. Turizm Araştırmaları Derneği (TURAD) ve Turizm Gazeteci ve Yazarları Derneği (TUYED) üyesi. TÜRSAB Başkanlık Danışmanı ve Kültür Turizmi Komitesi Onursal Başkanı.

Skylife Dergisi, *Cumhuriyet*, *Hürriyet* gazeteleri başta olmak üzere değişik yayınlarda ve konularda çok sayıda makalesi var. *Artı - Değer Nedir?* (1975), *Demokrasî*, *Sendika Özgürlüğü ve Sosyal Haklar* (1985), *Kapadokya: Kayalardaki Şiirsellik* (1996) (*Cappadocia: Poetry in the Rocks* adıyla İngilizce olarak da yayımlandı), *Efsanevi Başkent İstanbul* (2004), *100 Kale* (2008), *100 Köprü* (2008), *Çözüm: Kültür Turizmi* (2011, İletişim Yayınları) yayımlanan kitapları.

2011-13 yılları arasında SKYTURK televizyon kanalında "Tarihe Yolculuk" ve "Şehrin Sırları" adlı programları hazırladı.

İçindekiler

Önsöz.....	9
Yazım Esasları.....	19
Kapadokya'nın Sınırları ve Kapadokya Sözcüğü.....	21
Bölgenin Fiziksel Yapısı.....	25
Bitki Örtüsü ve Hayvanlar Topluluğu.....	35
Batılı Gezginler ve Bilim İnsanları.....	39
Kapadokya'nın Tarihi.....	41
Kapadokya'da Neolitik Dönem.....	41
Kapadokya'da Kalkolitik Dönem ve Tunç Çağı.....	45
Hattiler ve Hititler (MÖ 2500-1200).....	47
Geç Hitit Krallığı, Medler ve Persler (MÖ 1200-332).....	51
Kapadokya Krallığı (MÖ 332-MS 17) ve Roma Dönemi (17-395).....	54
Bizans Dönemi (395-1071).....	56
Selçuklulardan Günümüze (1071-...).....	61
Hıristiyanlık Öncesinde Dinsel İnançlar, Tapınma Biçimleri.....	71
Manastır Yaşamının Önemi.....	81
Kayaoyma Mimarisi: Doğa Yarattı, İnsanoğlu Biçimlendirdi.....	91

Yeraltı Şehirleri	103
Kaymaklı.....	107
Derinkuyu.....	108
Özkonak.....	112
Mazıköy.....	113
Özlüce.....	114
Tatların.....	115
Gaziemir Yeraltı Şehri.....	117
Saratlı Kırkgöz Yeraltı Şehri.....	117
Güvercinlikler	119
Resim Sanatı	127
Hıristiyanlıkta Bazı Semboller	139
12 Temel Sahne.....	143
Kapadokya'da Kilise Duvar Resimlerinin Konuları	145
Göreme Açık Hava Müzesi	163
Aziz Vasilios Kilisesi.....	165
Elmalı Kilise.....	166
Azize Barbara Kilisesi.....	168
Yılanlı Kilise.....	171
Yemekhane.....	172
Karanlık Kilise.....	173
Azize Katerina Kilisesi.....	175
Çarıklı Kilise.....	175
Kızlar Manastırı.....	178
Tokalı Kilise.....	178
Göreme Açık Hava Müzesi Çevresindeki Kiliseler.....	183
Kapadokya'nın Selçuklu ve Osmanlı Yüzü	185
Kapadokya'da Kervansaraylar	195
Ürgüp ve Çevresi	201
Ürgüp.....	201
Tağar Kilisesi.....	208
Göreme (Avcılar) ve Çevresi	211
Göreme.....	211
Uçhisar.....	216
Çavuşin.....	217

Göreme Çevresindeki Vadiler	221
<i>Kılıçlar Vadisi</i>	221
<i>Görkün Dere ve Zemi Deresi Vadileri</i>	223
<i>Güvercinlik Vadisi</i>	225
<i>Paşabağı ya da Keşişler Vadisi</i>	225
<i>Zelve Vadisi</i>	227
<i>Güllü Dere ve Kızılcukur Vadileri</i>	228
<i>Dervent Vadisi</i>	231
<i>Bağlıdere Vadisi</i>	231
Ortahisar ve Çevresi	233
Avanos ve Çevresi	239
Avanos	239
Sinasos ya da Mustafapaşa	245
Yerleşim Merkezi ve Sivil Mimari	245
Çevre Vadileri	252
Damsa'dan Soğanlı Vadisi'ne	257
Cemil	257
Sobesos	260
Güzelöz ve Başköy	260
Soğanlı Vadisi	265
Ihlara Vadisi	271
Selime Köyü ve Çevresi	271
Ihlara Vadisi ve Üç Kilise	275
Ihlara Vadisi'nin Diğer Kiliseleri ve Belisırma	282
Gelveri ya da Güzelyurt	289
İlçe Merkezi	289
Manastır Vadisi	294
Aksaray ve Çevresi	297
Nevşehir ve Çevresi	301
İl Merkezi	301
Çat	304
Açıksaray	304
Karşı Kilise	306
Gülşehir	309

Niğde ve Çevresi	313
Il Merkezi.....	313
Niğde Çevresi.....	319
Gümüşler Manastırı.....	323
Kemerhisar.....	326
Hacıbektaş	327
Kayseri	335
Il Merkezi.....	335
Kayseri Çevresi.....	344
Köprüler/Kaleler.....	356
Erdemli Vadisi Kiliseleri.....	358
Kanış-Karum (Kültepe).....	359
Sultan Sazlığı.....	361
Kırşehir	363
Kapadokya Gezinlerine Notlar / Önerilen Güzergâhlar	365
Ne Zaman Gitmeli?.....	365
Güzergâh Önerileri.....	365
Vadi Yürüyüşleri.....	370
İlgili İnternet Sayfaları.....	370
Kapadokya'da Kültür Turizminin Sorunları	373
Küçük Sözlük	375
Meraklısı İçin Notlar	379
Kaynakça.....	438
Yer Adları Dizini.....	443

ÖNSÖZ

“Bir masal ülkesi” olarak adlandırılan Kapadokya (*Kappadokia/Cappadocia*) dünyanın eşsiz bir bölgesi, doğa ve insan etkinliklerinin büyüleyici bir uyumu, bir yontu şölenidir.

Doğal, tarihsel ve görsel zenginlik örneği olan Kapadokya, yaklaşık on bin yıllık, kesintisiz bir kültürel evrimin odağıdır. Doğu ile Batı'nın eklemlendiği, halkların, dinlerin, dillerin ve kültürlerin birbiri içinde eridiği bir pota, çok özel bir coğrafyadır.

Kapadokya, özgünlüğü, acayip renkleri, “sürrealist” duruşu, mimari biçem ve duvar resmi çeşitliliği, bezemeleri ve benzersiz görünümüyle Cézanne, Gauguin, Van Gogh, Picasso, Gauguin gibi ustaları kışkandıracak bir görselliğe sahiptir.

Kapadokya, en eski çanak çömleksiz yerleşimleri, Neolitik Devrim'in bazı örneklerini, gelişkin bir ticareti, maden teknolojisinin ilklerini yaşamış, Türkiye'de ilk yazılı belgeleri barındıran bir bölgedir. Baskı karşısında kalanların sığındığı, inziva çekilmek için gelenlerin ya da ortak yaşama ilkelerini hayata geçirenlerin yaşadığı bir yerdir.

Hıristiyan kültürünün temelini oluşturan manastır yaşamının kuralları ilk kez burada belirlenmiştir. Manastır yaşamının ilkelerini oluşturan Aziz Vasilios (*Basileios*), Nazianzolu

İlahiyatçı Grigorios, Nissalı (Nyssa) Grigorios gibi üç Hıristiyan büyüğü burada yaşamıştır. Bizans'ın ünlü Fokas, Malinos, Skleros, Skepides, Argiros adlı ailelerinin, Aziz Mamas gibi ünlü Hıristiyan azizlerinin yurdudur. Bizans imparatorları Mavrikius (hd 582-602), İraklios (hd 610-641), Romanos IV. Diogenis (hd 1068-1071), Patrik İoannis II. Kapadokyalı, Kapadokya kökenlidir. Mevlâna, Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran gibi üç Anadolu ermişiyle onların izleyicileri de bu bölgeye ya da yakın çevresine yerleşmiştir.

Özellikle Bizans İmparatorluğu dönemindeki Hıristiyan-Müslüman çatışmasında, Türklerin Anadolu'ya gelişlerinde; beylikler, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı dönemlerinde çok değişik kültürler birbirlerini etkilemiştir. Örneğin Digenis Akritas adlı bir 8. yüzyıl Bizans destan kahramanının Bizans ve Doğu motiflerini harmanlayan, fiziksel güç, kahramanlık, güzellik, aşk, doğa ve aile sevgisi üzerine kurulu destanı Seyyid Battal Gazi, Koroğlu ve Âşık Garip destanlarıyla ne güzel örtüşür.

Fanatiklikten, düşmanlıktan uzak, durmaksızın savaşmak zorunda kalan Müslümanlarla (Araplar) Hıristiyanların (Doğu Romalılar ya da Bizanslılar) barış içinde dostça yaşamaları umudunu sergileyen bu destan, çiftkültürlülüğün en etkileyici örneklerinden biridir. Adı “uçbeyi, sınır savaşçısı” anlamına gelen ve halk baladlarına konu olan bu destan kahramanının öyküleri, türünün 10. yüzyıldan kalan tek Bizans edebiyatı örneğidir. Uzunluğu gezgin halk şarkılarına göre 3-5 bin satır arasında değişmiş, yüzyılların gereksinimlerine göre farklı biçimlerde söylenmiştir.

Bir başka örnek Aziz Mamas'tır. MS 3. yüzyılda Hıristiyanlığı benimsemesi nedeniyle Kayseri'de işkenceyle öldürülen ve bu yüzden “aziz”leştirilen çoban Mamas'ın Aksaray yakınlarındaki Gökçe köyünde (eski adıyla Mamasun, Mamasos) bulunan mezarı yıllar sonra Müslümanlarca “Pir Şemmas” (ya da Şambaz Baba) adıyla saygı görmüş, şifa için dua edilen, mum yakılan kutsal bir yer olmuştur. Uzun yıllar burada Hıristiyanlar ve Müslümanlar ayrı adlara birlikte dua etmişler. Çok sayı-

da Kapadokyalı Hıristiyan, 1924 öncesinde yıllarca Hacı Bektaş Veli Türbesi'ne gidip türbede yattığını varsaydığı "Aziz Haralambos"a dua etmiş, haç çıkarmış.

Sinasos Hıristiyanları da her yıl Hacı Bektaş Veli için şölen yaparlarmış. Ürgüp Müslümanları kuraklık olunca Osios Rus İoannis'e (Rus azizi Yuannis) dua ederlermiş. Ayios Yeorgios (Ay Yorgi/Hagios Georgios/St. George) ile Hızır İlyas her yerde birbirine karışırılmış.

Türkiye bir diller, dinler, kültürler potasıdır. Anadolu doğa ve insan etkinliklerinin ortak yaşam alanı olduğu kadar, bir uygarlıklar bağdaştırmacılığı (*syncretism*) alanıdır. Aynı zamanda bir kültürel süreklilik mekânıdır. Örneğin Hıristiyanlıkta önemli bir simge olan geyik, yıllar önce Hattilerde ve Hititlerde tapılan bir hayvandır. Geyik, Hattilerde anatanrıça Vuruşemu'nun hayvansal simgesidir, onun hayvana bürünmüş biçimidir. Yıllar sonra Kapadokya'da geyik boynuzları arasına haç resmedilecektir. Mavrucan 3 no'lu kilisede bulunan bir duvar resminde at üzerinde geyiği kovalayan Efstatios (Eusthatios) birden duracak ve İsa'nın şu sözlerini işitecektir: "Neden beni kovalıyorsun? Ben geyiğin boynuzları arasındayım. İzlediğin benim."

Kartallar da, geyikler gibi Türkiye coğrafyasında sıklıkla karşılaşılan simgelerdendir. Kartallar, Alacahöyük kenti kapısında pençesinde tavşan taşıyan çift başlı kartal olarak, Hattuşa'daki tanrıların üzerinde yükseldiği iki başlı Hitit kartalları olarak ya da Hattuşa'ya komşu olan Kapadokya'da, bugünkü Avanos çevresinde bir zamanlar geniş çapta tapılan Zeus'un bedenlenmiş bir biçimi (enkarnasyonu) olarak kendini gösterir. Kartal, Roma döneminde de geyiğin boynuzları arasında yerini alır. İncil yazarlarından Yuhanna'nın simgesi kartaldır. Doğu'dan Anadolu'ya giren ilk Türklerin kültür dağarcığındaki kartal, çift başlı kartal, geyik motifleri Anadolu'da yeniden harmanlanır, semboller örtüşür.

Bugün Anadolu'da en çok tapılan kutsal kişilerden biri Meryem Ana'dır. Toprağa yaşam veren, dünyayı verimli kılan anatanrıçaların diyarı Anadolu'da bunun böyle olması son derece doğaldır. Meryem Ana; Anadolu'daki anatanrıçalar, Vuruşemu-

Hepat-Arinna'nın Güneş Tanrıçası-Ma-Kubaba-Kibele-Anahita-Artemis-Diana inançlar zincirinin son halkasıdır. Meryem Ana'nın en son yaşadığı yer olarak tanımlanan Meryem Ana Evi'nin, Anadolu'daki en büyük tanrıça tapınağı olan ve dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen Selçuk'taki Artemis Tapınağı'nın çok yakınında bulunması rastlantı değildir.

Kültürlerin böylesine birbirine karıştığı, eklemleendiği ya da örtüştüğü Anadolu'nun özel bir bölgesi Kapadokya çevresinde, Anadolu tarihinin en kargaşalı döneminde barış, kardeşlik, dayanışma öneren Mevlâna, Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran'ın görüşlerinin her kesimden destek bulması da rastlantı değildir.

Eşsiz bir doğa ve kültür zenginliğini, birlikte yaşam kültürünü, evrensel değerleri sergileyen Kapadokya bu nedenle 1985'te Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'nun "Dünya Mirası Listesi"ne (Göreme Ulusal Parkı ve Kapadokya Kaya Ören Yerleri, Referans 357, hem doğal, hem kültürel miras olarak) alındı.

Dünya kültür mirasını simgeleyen Kapadokya tarih boyunca Doğu ve Batı'yı birleştiren bir köprü oldu. Antik tarihte ünlü Kilikya Geçidi'yle Tarsus'u Aksaray (Garsaura) ve Ankara'ya (Ankyra) bağlayan yolla Konya'yı (Ikonion, İconium) Kayseri'ye (Mazaka, Eusebia, Kaisareia, Kesaria) bağlayan yol Kapadokya'da kesişiyordu. Sardes-Şuş (Susa) arasında uzanan Perslerin ünlü "Kral Yolu"nun bir bölümü de Kapadokya'yı içeriyordu.

Kapadokya ilkçağlarda, Helenistik ve Roma dönemlerinde, İran ve Mezopotamya ile Ege Denizi arasında bir kültürel etkileşim bölgesiydi ve özellikle MS 7. yüzyıl ve sonrasında dünyanın Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi tek tanrılı iki büyük dini arasındaki mücadelenin savaş alanı oldu. İki kültür arasındaki büyük farklılıklardan etkilendi.

Kapadokya yıllar boyu çok sayıda yerli ve yabancı şair ve yazarı konu oldu, edebiyatımızda önemli bir yer kapladı: Helmut Von Moltke (*Türkiye Mektupları*), Yorgo Seferis (*Kapadokya Kiliseleri'nde Üç Gün*), Juan Goytisolo (*Kapadokya'da Gaudi'nin İzinde*), Nabizade Nazım (*Karabibik*), Ebubekir Hazım Tepey-

ran (*Küçük Paşa*), Reşat Nuri Güntekin (*Anadolu Notları*), Nahid Sırrı Örik (*Anadolu'da Yol Notları*), Faruk Nafiz Çamlıbel (*Han Duvarları*), İsmail Habib Sevük (*Yurddan Yazılar*), Mahmut Makal (*Bizim Köy*), Bedri Rahmi Eyüboğlu (*Ürgüp'e Dair, Tezek*), Fakir Baykurt (*Eşekli Kütüphaneci*), Cevdet Kudret (*Havada Bulut Yok*), Ceyhun Atuf Kansu (*Yurdundan*), Nevzat Üstün (*Çıplak*), Yaşar Kemal (*Peri Bacaları*), Gürsel Korat (*Zaman Yeli, Güvercine Ağıt, Kalenderiye*) ve daha niceleri... Kapadokya ayrıca sayısız filme, televizyon dizilerine de mekân oldu.

Çalışmanın başında Kapadokya'ya ilişkin yaklaşımlardaki bazı yanlışlara dikkat çekmemiz gerekiyor. Öncelikle Kapadokya yalnızca bir tarihsel, sanatsal mekân değil, ünlü peribacaları, akıl almaz güzellikteki doğal oluşumlarıyla eşsiz bir doğa harikası, bir benzersiz jeoloji, jeomorfoloji (yerbiçimbilim) ve jeoarkeoloji mekânıdır.

İkinci olarak Kapadokya yalnızca bir doğal güzellik değil, tüm dünyada benzeri olmayan doğa-insan etkileşiminin de bir uyumudur. Dünyanın değişik yerlerinde, ABD'deki Büyük Kanyon'da (Grand Canyon), Çin'deki Guilin Nehri çevresinde, Vietnam'daki Halong Körfezi'nde benzeri şaşırtıcı jeolojik oluşumlar bulunmaktadır ancak bunları hiçbirinde Kapadokya'dakine benzer bir sürekli doğa-insan etkileşimi yoktur. Kapadokya'da doğa yaratmış, insanoğlu biçimlendirmiştir.

Üçüncüsü, Kapadokya bugün yalnızca yerli ve yabancı turistlere gezdirilen Nevşehir-Avanos-Ürgüp üçgeninden (Turistik Kapadokya) ibaret değildir, çok daha geniş bir bölgeyi kapsamaktadır.

Dördüncüsü, Kapadokya yalnızca Hıristiyan kültürünün, Bizans Uygarlığı'nın, Bizans sanatının özel bir merkezi ya da yalnızca Rum Ortodoks, Apostolik Ermeni kültürünün toplamı değil, çeşitli uygarlıkların –Anadolu Müslüman halk kültürü de dahil– değişik kültürlerin örtüştüğü, çok katmanlı, Bizans öncesi ve sonrasıyla, Selçuklu ve Osmanlı yüzüyle özel bir mekândır.

Beşincisi, Kapadokya yalnızca jeolojik, arkeolojik, tarihsel ve dinsel bir bölge değil, yıllardan süzülüp gelen mutfak kültürü-

ne, şarap kültürüne, halı-kilim ve çömlek-seramik üretimi başta olmak üzere, değişik el sanatları ve bezeme kültürüne, çok renkli bir yaşam kültürüne sahip bir bölgedir.

İlk Kapadokya toplumlarından başlayarak, Hattiler, Asurlu tüccarlar, Hititler, Hurriler, Luviler, Medler, Persler, Frigler, Büyük İskender'in askerleri, Romalılar, Doğu Romalılar (Bizanslılar), Selçuklular, çeşitli beylikler, Osmanlılar, çoktanrılı inançlılar, Hıristiyanlar, Müslümanlar bu bölgede çok sayıda eser yarattılar, önemli izler bıraktılar.

Roma ve Doğu Roma imparatorlukları döneminde dinsel bir odak noktası olan bölge 11. yüzyıl sonundan itibaren Anadolu'ya gelen göçebe, yarı-göçebe ve Orta Asya kentlilerinin Anadolu'da dolaşmaya ve yerli halklarla kaynaşmaya başlamalarından sonra, Doğan Kuban'ın deyişiyle, "Türklerin Anadolulaşması, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması" sürecinde de önemli bir merkez oldu.

Kapadokya etkileyici doğal güzelliklerinin yanı sıra Asur Ticaret Kolonileri'ne, Hititler'e ait kalıntılarla, harika duvar resimleriyle kaplı kayaoyma kiliseleriyle; akıl almaz, şaşırtıcı güvenlik sistemlerine sahip yeraltı yerleşimleriyle; Roma, Doğu Roma, Selçuklu, beylikler dönemi ve Osmanlı eserleriyle; kervansaraylarıyla, medreseleriyle, camileriyle, türbeleriyle ünlendi.

Kapadokya 150 yıl öncesine kadar *terra incognita* (bilinmeyen topraklar) idi. Daha sonra üzerine sayısız yayın yapıldı. Bunların en önemlisi 20. yüzyılın başında Kapadokya'daki kiliseleri sınıflandıran Rahip Guillaume de Jerphanion'un ünlü *Une nouvelle province de l'art byzantin: Les églises rupestres de Cappadoce*'u (Bizans Sanatının Yeni Bir Eyaleti: Kapadokya'nın Kaya Kiliseleri) ancak belli başlı kütüphanelerin camekânlı dolaplarında yer alıyor. Kapadokya üzerine gerçekleştirilen önemli eserler Marcell Restle'in *Byzantine Wall Painting in Asia Minor*'ı, editörlüğünü Luciano Giovanni'nin yaptığı *Arts of Cappadocia* ve Lyn Rodley'in *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*'sı piyasada çok zor bulunuyor.

Üstelik Rahip Jerphanion'dan bu yana Kapadokya'da yeni yerler de keşfedildi, hâlâ da keşfediliyor. Bu arada değişik ya-

yınlarda betimlenen bazı yerler de yok oldu. Ne yazık ki, antik Kapadokya'ya ilişkin yazılı, tarihsel belge yok gibi. Diğer yandan Kapadokya'nın eksiksiz bir kültür envanteri de çıkarılmış değil. Bu nedenle Kapadokya saklı güzellikleriyle hâlâ keşfedilmeyi, yeni yorumları bekleyen bir bakir diyar.

Kapadokya'ya ilişkin piyasada varolan yayınların çoğu Ürgüp, Göreme, Zelve, Avanos, Kaymaklı ya da Derinkuyu gibi artık adları çok duyulmuş yerleri kapsıyor. Oysa bu yerler Kapadokya'nın turistlere gezdirilen bölümüdür. Kayseri, Kültepe, Talas, Gesi, Ağırnas, Sultanazade, Erdemli Vadisi, Sivasa, Acıgöl, Göllüdağ, Niğde, Niğde köyleri, Gümüşler, Kemerhisar, Çat, Açıksaray, Çeç Tümülsü, İhlara Vadisi, Selime Kalesi, Gelveri, Özkonak, Tağar, Sinasos, Cemil, Sobesos, Söviş, Soğanlı, Kızılçukur, Güllüdere, Hacibektaş, Kırşehir gibi artık eski ve yeni adları birbirine karışan tarihî yerler Kapadokya'nın bir başka yüzü, "bilinmeyen Kapadokya"dır. Kapadokya'yı klasik Göreme-Avanos-Ürgüp üçgenine sıkıştırmak onu yoksullaştırmak, ona haksızlık etmektir.

Öte yandan varolan yayınların önemli kesimi kendilerini kiliselere, onların da yalnızca resimli olanları üzerine yoğunlaştırmış, Kapadokya'yı Hıristiyanlığa "endekslemiş" durumdadır. Böylesi bir yaklaşım bölgedeki kesintisiz kültürel zenginliği gözler önüne seremiyor, kayaoyma mekânların ardındaki ekonomik, toplumsal, politik yapıları sergileyemiyor. Yine varolan yayınların çoğunluğunda doğa-tarih-insan arasında bir bütünlük sağlanamıyor. Ayrıca varolan yayınlar büyük ölçüde 1924'te gerçekleştirilen Mübadele'nin öncesine, 19. yüzyıl yaşamına da değinmiyor.

Ben bu dar kapsamlı, rehber niteliğindeki çalışmamda yıllardır büyük bir şevkle izlediğim arkeoloji, tarih ve sanat tarihi tartışmalarının sonuçlarını belirtmekle birlikte ayrıntılarını aktarmadım. Okuma kolaylığı açısından, metnin okunuşunu bölmek için dipnotlara yer vermedim ama kitap sonuna "Meraklısı İçin Notlar" başlıklı bir bölüm ekledim. Metin içinde göreceğiniz rakamlar "Meraklısı İçin Notlar"a gönderme yapıyor. Tekrarları engellemek ve genel kavrayışı korumak ama-

cıyla tüm yeraltı şehirleriyle kervansarayları ayrı ortak başlıklar altında sıraladım. Ayrıca kilise duvar resimlerindeki sahneleri her kilise için ayrı ayrı anlatmak yerine “Kilise Duvar Resimlerinin Konuları” başlığı altında topluca sundum. Ancak yeri gelince farklılığı, özgünlüğü olan sahneleri belirtmeye çalıştım.

Kitapta zorunlu olarak kullandığım genel ve özel yazım ilkeleleriyle bazı kısaltmaları kitabın hemen başında “Yazım Esasları” başlığı altında sundum. Kimi sözcüklerin anlaşılmasına ihtimalini düşünerek kitabın sonuna bir de “Küçük Sözlük” ekledim. Faydalanılan tüm çalışmalar “Kaynakça” bölümünde gösterildi. “Meraklısı İçin Notlar”daki bazı ilişkilendirmeler ve bazı fotoğraflarla çizim kaynakları dışında, metin içinde “Kaynakça”da verilen yayınlara özel göndermeler yapılmadı.

Algılamayı kolaylaştırmak için kitabın değişik yerlerine çizimler, planlar ve haritalar eklendi. “Kapadokya Gezinlerine Notlar/Önerilen Güzergâhlar” bölümünde Kapadokya’yı gezmek, gezmekten öte algılayabilmek isteyenlere pratik önerilerde bulunuldu. Aradığınız yerler için lütfen kitabın sonundaki “Yer Adları Dizini”ne bakınız.

Kapadokya’yı inceleyen uzmanlar arasında antik ören yerlerinin, özellikle de kiliselerin tarihlendirilmesine ilişkin uygun bir bilimsel polemik sürüyor. Ben böylesi bir yayının hacmi içinde bu polemiklere girmeden, ayrıntıyı tartışmadan bana en doğru gelen tarihleri, bilgileri kullandım. Kitabın hacmini düşünerek yeme-içme kültürünü, özellikle şarap kültürünü, çömlekçilik, halıcılık gibi el sanatlarını da bu çalışmanın dışında tuttum.

Kapadokya’yı keşfetmenin çeşitli yolları ve zamanı var. Baharda da güzel, kar altında da. Kapadokya’ya dört mevsim gezmeye gidebilirsiniz. Burayı klasik turlarla ya da gruplarla gezilebileceğiniz gibi, kendi başınıza da dolaşabilirsiniz. Şaşırtıcı doğal örtü içinde vadilerinde yürüyüşler yapabilirsiniz. At ya da eşek sırtında, at arabalarıyla, dağ bisikletiyle ya da balonla dolaşabilirsiniz. Gizemli vadilerinde mehtapta yürürken düş gücünüzü zorlayabilirsiniz; ancak, Kapadokya’yı sadece görmek değil, onu tüm yönleriyle algılamak önemlidir.

İşte bu “elkitabı” dünyanın bu eşsiz bölgesinin çok yönlü tanınmasına, algılanmasına bir “giriş” özelliği taşıyor. Kapadokya’yı kendi başıma ve bir profesyonel rehber olarak yerli ve yabancı gezginlerle onlarca kez dolaştım. Duvar resimli ya da resimsiz yüzlerce kayaoyma mekâna girdim, çıktım. Issız vadilerinde yürüdüm, *Tarih ve Toplum Dergisi-FEST Travel* işbirliğiyle yüzlerce insanı bu vadilerde yürüttüm; Kapadokya üzerine çok sayıda kitap, broşür, belge okudum; Kapadokya’ya ilişkin çeşitli makalelerle 1997’de İngilizce ve Türkçe olarak basılan (*Kapadokya, Kayalardaki Şiirsellik/Cappadocia, Poetry in Rocks*) adlı bir kitap yazdım. Elinizdeki kitap gerçekte aslı İngilizce yazılan *Kapadokya, Kayalardaki Şiirsellik* kitabımın genişletilmiş, güncellenmiş biçimi olarak da görülebilir.

Günümüz Türkiye’sinde kültürel mirasımıza sahip çıkmak, doğal, arkeolojik, tarihsel, sanatsal ve kültürel bütünlük içinde bu mirası koruyarak, doğa-tarih-insan arasındaki ilişkiyi vurgulayarak onu gelecek kuşaklara aktarmak bu güzel ülkeyi, bu güzel ülkenin harika beldelerini sevenlerin en önde gelen amaçları arasında olmalıdır. Amacımız yalnız geçmiş ya da geçmişten kalanı kullanmak değil, elimizdekini geçmiş-bugün-gelecek sarmalında yaratıcı biçimde yarınlara taşımak olmalıdır. Bu nedenle de Kapadokya’daki yanlış turistik yatırımlara, tahribata, her türlü kirlenmeye, yeni yapılanmalara, reklam panolarına, ulaşım araçlarının yıkımına, ses, ışık ve bina kirliliğine, flora ve faunayı yok eden tüm çalışmalara karşı çıkmak, günlük çıkarlarımızı bırakıp canımız pahasına Kapadokya’yı korumak, koruyarak yaşatmak, yaşatarak korumak hepimizin görevi. “Kapadokya’da güzergâh çeşitliliği”, “etkinlik çeşitliliği” yaratarak, “kültür turizmi”nin evrensel ilkeleri ışığında Kapadokya’da giderek artan gezgin ya da turist yoğunluğunun tahribatına karşı yaratıcı çözümler üretmek de bir başka görevimiz.

Kapadokya tarihsel olanla mitsel olanın, gerçekte tahayyül edilenin karıştığı bir ışık ve düşler beldesidir. Işık, Kapadokya’da size değişik düşler gördürecek ve siz bu olağanüstü büyüleyici atmosferin içinde tam bir sarhoşluk, kendinden geçmişlik yaşayacaksınız. Sonra tekrar tekrar geleceksiniz Kapa-

dokya'ya, onun başka güzelliklerini keşfetmeye, benim yaptığım gibi...

Birlikte Kapadokya'yı gezdiğim dostlara, metni okuyarak eleştirenlere, önerilerde bulunanlara, bu kitabın gerçekleşmesine katkıda bulunan herkese, özellikle Müfide Pekin, Turgay Tuna ve Deniz Yalav'a teşekkür ediyorum.

FARUK PEKİN

Nisan 2014

YAZIM ESASLARI

Çok geniş bir tarihsel dönemi kapsayan böylesi bir yayında en temel sorun çevriyazıya (transkripsiyon) ve çevriharfe (transliterasyon-bir sözcüğün başka bir alfabeyle yazılması) ilişkindir. Türk Dil Kurumu'nun kurallarına ve belli başlı "ana yazım kılavuzları"nın esaslarına göre Latin alfabesi kullanan halklarla ilgili özel adların özgün yazımları korunur, başka alfabe kullanan halklardan alınan özel adlar Türkçede söylendiği gibi yazılır.

Grekçe özel adların yazımında sorun yaşanıyor. Bu çerçevede Semavi Eyice'nin "Bizans Adlarının Dilimizde Yazılışı Hakkında" başlıklı makalesiyle (*Türk Dili*, 1958, C. VII, S. 76, s. 160-63) Herkül Millas'ın "Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı" (*AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 27, s. 189-197) makalesini dikkate almama rağmen zaman zaman alışlagelmişlerden farklı bir imlâ kullandım. Arif Müfit Mansel'in yaptığı gibi yaygın yazım biçimlerini tercih ettim. Bazen parantezler içinde İngilizce söylenişlerine yer verdim.

"Yunanca terimlerin ve özel adların Latinceleştirilmiş İngilizce telaffuzlarıyla yazmak yerine, Yunanca yazılışlarını temel alarak Türkçe çevriyazıya aktarmak gerekiyor." (John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, Çev. A. Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2. 293) Birçok kaynak gibi, Roma İmparatorluğu'nun ikiye bö-

lündüğü 395 tarihinden itibaren Latince adlar yerine, Yunanca adların Türkçe çevriyazı karşılıklarını kullandım.

Kapadokya'ya ilişkin çok sayıda yerleşim ya da kişi adı Latince, Eski Grekçe, Orta Grekçe, Çağdaş Grekçe, Ermenice, Arapça, Osmanlıca, Türkçe yazılmış durumda. Üstelik büyük çoğunluğunun zamanında nasıl okunduğunu bilmiyoruz. Az sayıdaki Ermeni kiliselerinde kullanılan Ermenice isim ve terimler dışında tüm kutsal kişi adlarını ve inanç terimlerini Ortodoks dünyasındaki söylenişleriyle kullandım. Birkaç özel örnek dışında Latince özel adları özgün biçimleriyle verdim. Özel olana bir örnek: Büyük "Konstantin"den imparator olarak söz ettiğimde Constantinus; aziz olarak söz ettiğimde Konstantinos biçiminde yazdım.

Önemli örneklerden biri çok bilinen azizlerden Ayios Yeorgios adının yazımı. Bu ad bilimsel çalışmalarda Hagios Georgios olarak yazılmakta. Ancak söylendiği gibi yazıldığında Ayios Yeorgios olarak yazılmalı. Halk arasında söyleniş biçimiyse Ay Yorgi.

Kaba bir Grekçe konuştukları belirtilen Kapadokyalıların ve Karamanlıca (ya da Karamanlı Türkçesi) konuşan Anadolu Ortodoksların 19. yüzyılın ikinci yarısından önce özel adları nasıl söylediklerini bilmiyoruz. Bugün Yunanistan'da bile bazı özel adları Yunanistan kökenlilerle Kapadokya'dan göç etmiş mübadillerin torunları farklı söyler durumdadır.

İkonografide birkaç istisna dışında temel olarak Kutsal Kitap'taki (Yeni Çeviri, 2001) adlandırmayı kullandım. Ana iki istisna, Petrus ve Pavlus yerine Petros ve Pavlos'un kullanımıdır. Kitaptaki değişik sahne adları ve alıntılar da Kutsal Kitap'tan (Yeni Çeviri, 2001) alınmıştır.

Kısaltmalar:

C	cilt	ö	ölümü
çev.	çeviren	s	sayfa
der.	derleyen	S	sayı
d	doğumu	y	yaklaşık
ed.	editör	yy.	yüzyıl
hd	hüküm sürdüğü dönem		

KAPADOKYA'NIN SINIRLARI VE KAPADOKYA SÖZCÜĞÜ

Kapadokya'nın sınırları çağlar boyu değişmiştir. Med, Pers, Helenistik, Roma, Doğu Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde farklı sınırlara sahip olmuştur. Perslerin satraplık, Romalıların eyalet düzenlemelerinde değişik iller Kapadokya sınırları içinde gösterilmiştir. Klasik antik yazarlar Doğu Karadeniz'i Pontos Kappadokiası (*Pontus Cappadocia*); bugünkü Çorum, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri illerinin kapsadığı bölgeyiye –bazen de komşu Amasya, Tokat, Sivas, Malatya, Kahramanmaraş illerini de dahil ederek– Büyük Kappadokia olarak adlandırmışlardır.¹

Bu kitapta Kapadokya sözcüğünü, yerbilimcilerin de önerdiği gibi (Kapadokya Volkanik Bölgesi), coğrafi ve kültürel benzerlikleri, tarihsel arka planı ve günümüz turistik anlamlandırılmasını dikkate alarak Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir illerini kapsayan bir dörtgenin içinde yer alan bölgeyi tanımlamada kullanıyorum.

Kapadokya teriminin kaynağı da tartışmalıdır. Kapadokya sözcüğü önce Medler tarafından, sonra Perslerce kullanılan *Katpatuka* sözcüğünün Helenler tarafından söyleniş biçimi olabilir. *Katpatuka* sözcüğüne yazılı olarak ilk kez Pers Kralı Büyük Daryuş'un (Dareios, hd MÖ 522-486) İran'daki Bisütun

Roma döneminde Pontos Kappadokiası ve Kappadokia.

(Behistun) Dağı yazıtında rastlanır. Büyük Daryuş, tanrısı Ahura Mazda'ya şükran sunduğu bu yazıtında ayrı ayrı eski Farsça, Elamca ve Akadca dillerinde çivi yazısıyla egemenliği altına aldığı ülke ve toplulukları sıralarken üç dilde Katpatuka sözcüğüne de yer vermiş. Ahameniş Krallığı'nın en önemli kentlerinden olan ve Bisütun gibi Türkiye'den kültür gezginlerine gezdirdiğim Persepolis antik kentindeki taht salonunun (Apadana) doğu merdivenlerindeki kabartmalar arasında krala hediye (ya da vergi) sunan halklar arasında atlarıyla Kapadokyalılar da yer alır. Kapadokya sözcüğüne İncil'de (Yeni Antlaşma) de yer verilir (Elçilerin İşleri, 2/9-11).

Bilge Umar'a göre sözcük, bölgenin baştanrısının (Hepat/Khepat) adından kaynaklandı ve "Khepat Halkının Yurdu" anlamında *Khepatukh* sözcüğünden türedi. Başta Yaşlı Pilius (MS 23/24-79) olmak üzere bazı antik yazarlara göreyse Kapadokya sözcüğü Kızılırmak'ın bir kolu olan Kapadoks (*Cappadox*, Delice Çayı) adından türetilmiştir (Kappadokia-Kapadoks Yurdu). Bir başka yerde Kapadokya sözcüğünün Asur Kralı Ninas'ın oğlu Kapadoks'tan kaynaklandığı ileri sürülür.²

Dilbilim araştırmalarına göre, yaygın inancın tersine, Kapadokya eski İnan dillerinde “Güzel Atlar lkesi” anlamına gelmiyor. Ayrıca tarihçilere bakarsak eskiden Kapadokya’nın katırları da, koyunları da atları kadar nlymř.³ O kadar ki, vergi toplayanlar, aynı vergi unsurları arasında katırları da sayarlarmış.

Kapadokya konusunda bir başka yanlış da Ksenofon’un (Xenophon, M 430-354?) *Onbinlerin Dönüřü* (*Anabasis*) adlı ya-pıtında anlattığı yeraltı yerleşimlerini Kapadokya’nın yeraltı kentleriyle ilişkilendirmektedir. Oysa Ksenophon’un sözünü ettiği yer Doğu Anadolu’da, muhtemelen Hınıs çevresindedir.